

นิเวศกับกระบวนการบรรลุมรรคในพุทธปรัชญาเถรวาท

Hindrances and Enlightenment process in Theravada Buddhist Philosophy

ณัฐปรีญา วิจิตรธรรมาพันธ์¹

Natpreeya Wichittaphan

พระมหาหมณวินทร์ ปุริสุตตโม, ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.²

Phramaha Maghavin Purisuttamo, Asst.Prof.Dr.

รองศาสตราจารย์วิรัตน์ กางทอง³

Assoc.Prof.Viratana Kangthong

ทำวิจัยเมื่อ พ.ศ. 2560

บทคัดย่อ

วิทยานิพนธ์นี้มีวัตถุประสงค์ดังนี้ 1) เพื่อศึกษานิเวศในพุทธปรัชญาเถรวาท 2) เพื่อศึกษากระบวนการบรรลุมรรคในพุทธปรัชญาเถรวาท และ 3) เพื่อวิเคราะห์นิเวศกับกระบวนการบรรลุมรรคในพุทธปรัชญาเถรวาท เป็นการศึกษาเชิงคุณภาพแบบเอกสาร ซึ่งศึกษาข้อมูลจากพระไตรปิฎก อรรถกถา ตำราและเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ผลการวิจัย พบว่า

นิเวศในพุทธปรัชญาเถรวาท เป็นธรรมชาติที่กั้นจิตไม่ให้เข้าถึงความดี ห้ามจิตไม่ให้สงบ เป็นสมาธิ ปิดกั้นปัญญา ไม่ให้เข้าถึงพระนิพพาน มี 5 อย่าง ได้แก่ กามฉันทะ คือ ความพอใจในกามคุณ, พยาบาท คือ ความแค้นเคือง, ถีนมิทธะ คือ ความหดหู่ท้อแท้, อุทธัจจกุกกุกจะ คือ ความฟุ้งซ่านรำคาญใจ และวิจิกิจฉา คือ ความลังเลสงสัย

กระบวนการบรรลุมรรคในพุทธปรัชญาเถรวาท คือ ขั้นตอนที่นำไปสู่การบรรลุมรรคผลในพุทธปรัชญาเถรวาท กล่าวคือพระอริยบุคคล ซึ่งเป็นผู้ชำระกิเลสด้วยการปฏิบัติดังนี้ คบสัตบุรุษ ฟังสัทธรรมเพื่อคลายกำหนด เกิดศรัทธา มีโยนิโสมนสิการ มีสติสัมปชัญญะ สำรวมระวังอินทรีย์ มีความประพฤติทางกาย วาจาและใจดี เจริญสติปัญญาน 4 และโพชฌงค์ 7 จนนำไปสู่การเกิดปัญญาแล้วบรรลุวิชชาและวิมุตติในที่สุด และเป็นพระอริยบุคคลตามลำดับขั้น

¹นักศึกษาระดับปริญญาโท หลักสูตรศาสนศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพุทธศาสนาและปรัชญา, มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย.

²อาจารย์ประจำหลักสูตรศาสนศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพุทธศาสนาและปรัชญา, บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย.

³อาจารย์พิเศษประจำ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย.

วิเคราะห์นิรณกับกระบวนการบรรลุธรรมในพุทธปรัชญาเถรวาท สรุปว่า นิรณกับกระบวนการบรรลุธรรมในพุทธปรัชญาเถรวาท ทำให้เข้าใจได้ว่ากระบวนการบรรลุธรรมในแต่ละมรรคญาณจะเป็นการกำจัดนิรณไปตามลำดับขั้น กล่าวคือ การละกามฉันทะ จะสามารถเป็นไปได้ด้วยอรหัตมรรค การละพยาบาท จะสามารถเป็นไปได้ด้วยอนาคามีมรรค การละภีนมิทตะ จะสามารถเป็นไปได้ด้วยอรหัตมรรค การละอุทธัจจกุกกุจจะ จะสามารถเป็นไปได้ด้วยอรหัตมรรค และการละวิจิกิจฉา จะสามารถเป็นไปได้ด้วยโสดาปัตติมรรค

คำสำคัญ : 1. นิรณ 2. กระบวนการบรรลุธรรม 3. พุทธปรัชญาเถรวาท

ABSTRACT

The objectives of this thesis are: 1) to study the concept of the hindrance in Theravada Buddhist Philosophy, 2) to study the enlightenment process in Buddhism's philosophy, and 3) to analyze the hindrance and the enlightenment process in Buddhist philosophy. The thesis is a qualitative study by focusing on documents analysis of the Tripitaka texts and the commentary that related to the field of the study.

The results of the study were shown as follows

The concepts of the hindrance in Buddhist philosophy were natural barrier mental to access the goodness. It is the things that were blocking the mind to reach enlightenment (Nirvana) there are 5 types of hindrances, including sensual desire (Kamachanda), ill-will (Byapada), sloth and torpor (Thina-middha), flurry and worry (Uddhacca kukkuccha), doubt; uncertainty (Vicikiccha).

The enlightenment process in Theravada Buddhist philosophy is a process for achieving ambitious in Buddhist philosophy. Therefore, the noble individuals who were the worthy one whose ways of life following the precepts of gentleman which are associated with the good man, hearing the good teaching, fully confidence, analytical reflection or having wise attention, practicing in accord with the Dhamma, sensible beware of behavior, physical, mental and verbal control living with fully of mindfulness, practicing of 4 fundamentals of mindfulness (Satipatthana), keeping doing on 7 enlightenment factors (Bojjhanga) those ways of practicing in Buddhist philosophy leads to wisdom and attain to enlightenment and getting liberation and being noble individuals step by step in the end.

The Analysis of hindrance and enlightenment process in Buddhist philosophy, the study found that the process of enlightenment will eliminate

hindrances and be getting being the noble individuals. Furthermore, the one who eliminated of sensual desire (Kamachanda), sloth and torpor (Thina-middha), flurry and worry (Uddhacca kukkucca) is the realization of the Fruition of Non-Returning (Arahanta Magga) ; the one who eliminated ill-will (Byapada), is the established in the Path of Non-Returning (Anagami) : the one who eliminated doubt; uncertainty (Vicikiccha) is the established in the Path of Stream-Entry (Sotapanna Magga).

Keywords : 1. Hindrance 2. Enlightenment process 3. Buddhist philosophy

1. ความสำคัญและที่มาของปัญหาที่ทำการวิจัย

วิถีชีวิตของมนุษย์เรา มักมีสิ่งๆที่เข้ามากระทบในหลาย ๆ ด้าน เปรียบเหมือนหนังเรื่องยาว ไม่รู้ว่าอะไรจะเกิดขึ้นก็ตาม เราไม่เคยพอใจ และความไม่พอใจก็กลายเป็นสิ่งที่เราเคยชิน สิ่งใดกันที่ทำความผิดพลาดให้เกิดขึ้นกับชีวิต แล้วยังต้องการให้เรตกเป็นทาส ต้องการให้กลัว ต้องการให้ทะเยอทะยาน มากใหญ่สูง ต้องการให้แข่งขันตลอดเวลา ต้องการให้รู้ซึ่งความเมตตา เต็มไปด้วยความโกรธ ความเกลียดชัง ทำให้อ่อนแอ เพราะว่าเราไม่แกร่ง ไม่เข้มแข็ง จึงไม่มีความอดทนต่อสิ่งที่ย่ำยวนนั้นได้ เรื่องราวด้านร้าย ๆ ของชีวิตจึงเกิดขึ้นตลอดเวลา และต้องเข้าสู่การแข่งขันที่โหดร้ายเชือดเฉือน ต่อสู้ตะเกียกตะกาย เพื่อการอยู่รอด ทำให้การเอาอย่างผู้อื่น หรือลอกเลียนแบบเป็นเรื่องที่ต้องทำ ไม่ต้องการให้เป็นผู้มีเอกลักษณ์เฉพาะตัว มีความคิดสร้างสรรค์ มีเขว่นปัญญา หรือเป็นผู้ที่ทวนกระแส

สิ่งที่กล่าวมานั้นเป็นลักษณะที่มาขวางกั้นไม่ให้ปัญญาเกิดขึ้น ซึ่งเรียกว่า นิเวรณ มีความหมายในพจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรมว่า เป็นธรรมเครื่องกั้นความดี (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), 2551, หน้า 181) เพราะขัดขวางจิตไม่ให้ก้าวหน้าในคุณธรรมความดีทั้งปวง หากบุคคลผู้ใดถูกครอบงำด้วยนิเวรณที่เป็นอกุศลธรรมนี้ จิตก็จะถูกกดทับ ถูกปิดกั้นไม่ให้เกิดสมาธิ ไม่ให้เกิดปัญญาได้ จึงไม่สามารถที่จะรู้จักประโยชน์ตน ประโยชน์ผู้อื่น รวมถึงประโยชน์ทั้งสองฝ่ายได้เลย ดังสมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ ณ พระวิหารเชตวัน อารามของท่านอนาถบิณฑิกเศรษฐี ใกล้พระนครสาวัตถี ณ ที่นั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย นิเวรณเครื่องกั้น 5 ประการ ครอบงำจิตแล้ว ทำปัญญาให้ทุพพล 5 ประการ เป็นฉนวนนิเวรณเครื่องกั้น 5 ประการ คือ กามฉันทะ พยาบาท ถีนมิตะ อุทธัจจกุกกุจจะ และวิจิกิฉา ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุนั้นไม่มีนิเวรณเครื่องกั้น 5 ประการ อันครอบงำจิต ทำปัญญาให้ทุพพลแล้ว จักรู้ประโยชน์ของตน ประโยชน์ของผู้อื่น ประโยชน์ทั้งสองฝ่ายหรือจักทำให้แจ้งซึ่งญาณทัสสนะอันวิเศษ สามารถกระทำความเป็นอริยะยิ่งกว่าธรรมของมนุษย์ด้วยปัญญาที่มีกำลังทุพพล เหตุฉะนั้น หลักธรรมข้อนี้ มิใช่ฐานะที่จะมีได้ เปรียบเสมือนแม่น้ำที่ไหลจากภูเขาไปสู่ที่ไกลมีกระแสเชี่ยวพัดสิ่งที่จะพัดไปได้ บุรุษพึงเปิดปากเหมือนแห่งแม่น้ำทั้งสองข้าง เมื่อเป็นเช่นนี้ กระแสน้ำในท่ามกลางแห่งแม่น้ำนั้นก็ซัดสาย ไหลผิดทาง ไม่พึงไหลไปสู่ที่ไกล ไม่มีกระแสเชี่ยว ไม่พัดสิ่งที่พอจะพัดไม่ได้ฉนั้นใด

ภิกษุนั้นก็ฉันนั้นเหมือนกันแล เมื่อไม่ละนิวรณ์ เครื่องกางกั้น 5 ประการ อันครอบงำจิต ทำปัญญาให้
ทุรพลแล้ว ย่อมไม่รู้จักประโยชน์ตน ประโยชน์ของผู้อื่น ประโยชน์ทั้งสองฝ่าย ไม่อาจทำให้แจ้งซึ่ง
ญาณทัสสนะอันวิเศษ และไม่สามารถกระทำความเป็นอริยะยิ่งกว่าธรรมของมนุษย์ด้วยปัญญาที่มี
กำลังได้ (อง.ปญฺชจก-ฉก. 36/123-124/51) แต่หากละหลักธรรมข้อนี้ได้เมื่อใด การจะรู้จัก
ประโยชน์ตน ประโยชน์ผู้อื่น และประโยชน์ทั้งสองฝ่ายก็เป็นฐานะที่มีได้ เปรียบเหมือนแม่น้ำที่ไหลลง
จากภูเขาไปสู่ที่ไกล พัดสิ่งที่พอจะพัดไปได้ บุรุษพึงปิดปากเหมือนแห่งแม่น้ำนั้นทั้งสองข้าง เมื่อเป็น
เช่นนั้นกระแสน้ำในท่ามกลางแม่น้ำนั้น ก็จักไม่ซัด ไม่ส่าย ไหลไม่ผิดทาง พึงไหลไปสู่ที่ไกลได้ มีกระแส
เชี่ยว และพัดในสิ่งที่พอพัดไปได้ ฉะนั้นใด ภิกษุนั้นก็ฉันนั้นเหมือนกันแล ละนิวรณ์เครื่องกางกั้น 5
ประการ อันครอบงำจิตทำปัญญาให้ทุรพลแล้ว จักรู้ประโยชน์ตน ประโยชน์ผู้อื่น ประโยชน์ทั้งสอง
ฝ่าย หรือจักทำให้แจ้งซึ่งญาณทัสสนะอันวิเศษ สามารถกระทำใ้บุคคลเป็นอริยะได้ ยิ่งกว่าธรรมของ
มนุษย์ทั่วไป การฝึกจิตด้วยสติปัญญา ให้รู้จักธรรมชาติที่มีชื่อว่า นิวรณ์นั้น มีความสำคัญอย่างยิ่ง เมื่อ
ได้ทำการศึกษาอย่างรอบรู้จักและเกิดความเข้าใจในสาเหตุการเกิดของนิวรณ์ การละนิวรณ์ และเหตุที่ไม่
กลับมาเกิดของนิวรณ์นั้น ๆ

2. วัตถุประสงค์ของการวิจัย

- 2.1 เพื่อศึกษานิวรณ์ในพุทธปรัชญาเถรวาท
- 2.2 เพื่อศึกษากระบวนการบรรลุนิพพานในพุทธปรัชญาเถรวาท
- 2.3 เพื่อวิเคราะห์นิวรณ์กับกระบวนการบรรลุนิพพานในพุทธปรัชญาเถรวาท

3. วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยเรื่อง นิวรณ์กับกระบวนการบรรลุนิพพานในพุทธปรัชญาเถรวาท เป็นการวิจัย
เชิงคุณภาพแบบเอกสาร ซึ่งศึกษาข้อมูลจากพระไตรปิฎก อรรถกถา ตำราและเอกสารงานวิจัยที่
เกี่ยวข้อง

4. สรุปผลการศึกษา

4.1 นิวรณ์กับกระบวนการบรรลุนิพพานในพุทธปรัชญาเถรวาท

นิวรณ์เป็นสภาวะของธรรมชาติ บุคคลใดก็ตามหากถูกนิวรณ์ครอบงำแล้ว จะไม่สามารถ
รู้จักทำประโยชน์ให้เกิดแก่ตนและผู้อื่นได้เลย การที่นิวรณ์เกิดขึ้นเพราะมีเหตุปัจจัยภายนอกมา
กระทบ จึงทำให้เกิดการปรุงแต่งกลายเป็นนิวรณ์ปิดกั้นจิตเอาไว้ ซึ่งมีลักษณะ 5 อย่าง ได้แก่ กาม
ฉันทะ พยาบาท ถีนมิทธะ อุทธัจจกุกกุจจะ และวิจิกิฉา

เหตุที่ทำให้นิวรณ์เหล่านี้เกิดขึ้น ก็เพราะการไม่ตั้งใจให้ดี เผลอหรือขาดสติ ไม่มีปัญญา ที่
เรียกว่า “อโยนิโสมนสิการ” คือ การไม่รู้จักคิดพิจารณาให้ถูกต้อง ไม่ใส่ใจ ซึ่งลักษณะ ความเป็นของ

ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ ไม่มีตัวตน และไม่งาม ในอารมณ์ที่เป็นเหตุให้เกิดนิรวณเหล่านี้ เพราะนิรวณนั้นจะเกิดขึ้นในใจ เช่น เมื่อตาเห็นรูป ก็ไปใส่ใจในรูปสวยๆ โดยไม่มีปัญญา พิจารณาให้ถูกต้องตามที่เป็นจริง กามฉันทนิรวณก็เกิดขึ้น หรือในเสียงที่เขาว่าว่า พยาบาทนิรวณก็เกิดขึ้น เป็นต้น สิ่งสำคัญ คือ เมื่อเราารู้แล้วว่านิรวณเป็นสิ่งไม่ดี แล้วจะต้องทำอะไรให้นิรวณเหล่านี้ไม่เกิด หรือเกิดแต่น้อยลง ดังนั้นจึงมีวิธีละนิรวณ ที่จะก่อให้เกิดประโยชน์แก่บุคคลจนสามารถบรรลุถึงประโยชน์ขั้นสูงสุดได้

1. กามฉันทะ คือ ความกำหนดและยินดีพอใจในกามและราคะทั้งหมด อันเกิดจากกามคุณ 5 จึงทำให้อยากได้ หมกมุ่น และถูกเหนี่ยวรั้งให้นึกถึงเรื่องหรือสิ่งที่น่าใคร่ น่าปรารถนา น่าพอใจ เพราะว่ารूपสวย เสียงไพเราะ กลิ่นหอม รสอร่อย สัมผัสน่าจับต้อง ที่ยุยงยั่ววน ให้จิตปรารถนา แม้ขณะนั้นไม่มีอารมณ์อื่นผ่านมาทางประสาทสัมผัสทั้ง 5 แต่ใจอาจเหนี่ยวรั้งถึงอารมณ์ (ธรรมารมณ์) ที่ตนเคยประสบในอดีต จึงไขว่คว้าปรารถนาจะมี จะได้ จะเป็นในอนาคต หรือ กำหนด เพลิตเพลินขึ้นในปัจจุบัน

ผู้มีชีวิตอยู่ในโลกนี้ โดยทั่วไปมักวนเวียนอยู่กับความคิดที่เป็นกิเลสตามตลอดเวลา ตั้งแต่ตื่นจนหลับสนิท ดำรงชีพโดยเสพสิ่งที่มียู่ แสวงหาสิ่งที่ยังไม่มี เมื่อได้มาแล้วก็ต้องคุ้มครองรักษาไว้เพื่อให้ดำรงอยู่ต่อไป กาลเวลาจึงล่วงเลยไปด้วยกามฉันทะที่ปิดกั้นจิตไม่ให้จิตมีโอกาสดำเนินดีให้สูงขึ้น ประตูละหรือทวาร 6 นั้นเปิดเพื่อให้เกิดกิเลส มี ตาชอบดูสิ่งที่ปกปิด เร้นลับ ไม่ชอบดูสิ่งที่เรียบง่ายธรรมดา เปรียบเหมือนงูชอบเลื้อยในที่รก ไม่ราบเรียบ หูเป็นรูหรือช่องให้เสียงลอดผ่าน เหมือนจระเข้ชอบอยู่ในโพรง หรือถ้ำที่อยู่ใต้น้ำ จมูกชอบสูดดมกลิ่นที่ลอยมาในอากาศ เหมือนนกชอบโฉบบินไปในอากาศ ลิ้นชอบลิ้มรสอาหารหลายหลาก เหมือนสุนัขบ้านที่ชอบคลุกฝุ่นดิน และนอนอยู่ในบ้าน กายชอบสัมผัสของมนุษย์ต่างเพศ เหมือนสุนัขจิ้งจอกชอบกินเนื้อมนุษย์ในป่าช้า ใจมีธรรมชาติซัดส่ายไม่อยู่นิ่ง เหมือนลิงที่ซุกซน อยู่นิ่งไม่เป็น กิเลสทั้งหลายเป็นสิ่งที่สะสมไว้ในจิต ต่อเมื่อพบเหตุปัจจัยที่เหมาะสม เช่น ตากระทบรูป เป็นต้น เกิดหลงใหล กิเลสก็จะพุดขึ้นในใจ จิตของผู้นั้นจะรับรู้ความพอใจในทันที หากผู้นั้นไม่เคยฝึกก็ต้องตกอยู่ในอำนาจ แต่สำหรับบุคคลผู้ฝึกอยู่แล้วนั้น เมื่อเกิดความชอบใจหรือกามฉันทะขึ้น จิตจะรับรู้อารมณ์ที่ปรากฏต้องปล่อยให้รู้อารมณ์อย่างชัดเจน ทำความรู้ตัวอยู่ กามฉันทะนี้จะสงบลงโดยการถูกข่มไว้ชั่วคราวด้วยสมาธิที่เรียกว่า วิชัมภนปหาน

สาเหตุการเกิดกามฉันทะ คือ การไม่รู้จักใส่ใจคิดพิจารณา และวินิจฉัยในทางที่ถูกต้อง เรียกว่า อโยนิโสมนสิการ ในอารมณ์ที่น่าชอบใจ เรียกว่า ศุภนิมิต ว่าเป็นสิ่งมายั่ววนกิเลสให้หลงชอบ ในรูป เสียง กลิ่น รสและสัมผัส เพราะว่าขาดสติปัญญา จึงรู้ไม่เท่าทันอารมณ์ที่เกิดขึ้น สำคัญผิดคิดว่าสวยงาม

ดังนั้น การละหรือวิธีหยุดกามฉันทะ คือ การพิจารณาตรึกตรองหาเหตุผลด้วยสติปัญญา และวินิจฉัยในทางที่ถูกต้อง ในอารมณ์ที่เห็นว่างามนั้น ความจริงแล้วเป็นอารมณ์ที่ไม่งาม หรือสุกนิมิต เมื่อกามฉันทะ หรือความชอบใจเกิดขึ้น ผู้ฝึกต้องทำการวิปัสสนา คิดพิจารณาหรือการโยนิโส

มนสิการ ถึงสภาพของอารมณ์ที่น่ายินดีพอใจขณะนั้น จึงมีวิธี หรือ ธรรมที่ทำให้กามฉันทะเบาบางลง 6 ประการ คือ

1) เรียนรู้อารมณ์ที่ก่อให้เกิดความไม่สบายไม่งาม ไม่น่ายินดีอัน ได้แก่ ชากศพ (อสุภะ) หรือ อาการ 32 เพราะร่างกายเรานี้เป็นสิ่งไม่สบายไม่งาม ประกอบสิ่งสกปรก จะส่งผลให้กามฉันทะนั้น สงบลงชั่วคราว

2) การทำให้มากในการเรียนรู้อารมณ์ของสิ่งไม่สบายไม่งาม การดูซากศพ และอาการ 32 จะส่งผลให้กามฉันทะสงบได้นาน เมื่อผู้ฝึกบรรลุสมาธิได้ระดับตาม

3) การรักษาและสำรวมอินทรียทาง ตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจ ด้วยการไม่เสพสิ่ง ชอบใจ ส่งผลให้กามฉันทะไม่เกิดขึ้น มีสติรู้อยู่ในทวารเหล่านั้น เพราะไม่ได้อาหาร คือ รูป เสียง กลิ่น รส สัมผัสที่น่าชอบใจ

4) รู้จักประมาณในอาหารที่บริโภค โดยหยุดรับประทานก่อนที่จะอิ่ม 4 หรือ 5 คำ แล้ว ดื่มน้ำแทน ส่งผลให้กามฉันทะในอาหารหมดไป

5) คบหากัลยาณมิตรที่ละกามฉันทะได้ ซึ่งสามารถแนะนำสั่งสอน และเป็นตัวอย่างในการปฏิบัติแก่เรา

6) การพูดแต่ในเรื่องที่เหมาะสมแก่การปฏิบัติ เกี่ยวกับซากศพ สิ่งไม่สบายไม่งาม เช่น อสุภะ อาการ 32 หรือ ความไม่ยึดมั่นถือมั่นตัวตน

ดังได้กล่าวไว้ว่า นิรณเป็นธรรมชาติที่มีอยู่ เมื่อบุคคลผู้มีจิตใจที่มีความยินดีพอใจอยู่แล้ว เมื่อตาเห็นรูป ก็เกิดการปรุงแต่งอารมณ์ไปตามความยินดีพอใจนั้น รูป หมายถึง สิ่งที่ได้รับรู้ได้ด้วยตา เช่น คน รูปงาม บ้าน เรือ รถ สัตว์และสิ่งของต่าง ๆ เมื่อเกิดความพึงพอใจรักใคร่ชอบใจในรูปที่เห็น นั้นก็เรียกว่า กามฉันทะ ซึ่งจะระงับได้ชั่วคราวเมื่อทำสมาธิเข้าสู่ฌาน เอกัคคตาอันเป็นองค์ฌาน ทำ กามฉันทะให้สงบลงได้

สาเหตุการไม่เกิดของกามฉันทะ หรือ วิธีทำให้ละกามฉันทะได้โดยเด็ดขาด ก็คือ เมื่อบุคคล ได้เจริญอรหัตตมรรค สำหรับพระโสดาบันจะสามารถละกามฉันทะที่นำไปสู่อบายได้ แม้เป็นผู้มีความ พึงพอใจในกามอยู่แต่ไม่ผิดศีลข้อ 3 ที่ล่วงละเมิดสามีหรือภรรยาของผู้อื่น พระสกทาคามีสามารถละกาม ฉันทะหยาบที่เป็นการเสพกามได้ จึงไม่เสพกามอีก พระอนาคามีสามารถละกามราคะในกามคุณทั้ง 5 ได้ จึงรักษาศีล 8 แต่ยังไม่ยินดีในฌานที่เป็นรูปราคะ (รูปฌาน) และ อรูปราคะ (อรูปฌาน) ส่วนพระ อรหัตสามารถละรูปราคะและอรูปราคะได้ จึงรู้เหตุไม่เกิดของกามฉันทะได้เองด้วยอรหัตตมรรค (พระมหาวิเชียร โขติธมโม (จันทะมัน), 2555, หน้า 34) กามฉันทะที่สะสมไว้ในจิตก็ถูกขจัดออกไปขึ้น แล้วขึ้นเล่า ด้วยมรรคญาณ จนกระทั่งหมดไปโดยเด็ดขาด ผู้ปฏิบัติก็จะบรรลุธรรมเป็นพระอรหัต สำหรับผู้ปฏิบัติที่ยังมิใช่พระอรหัตนั้นจะรู้เหตุไม่เกิดของฉันทะได้ด้วยปัญญาที่เกิดจากการฟังและ ปัญญาที่เกิดจากการคิด

2. พยาบาท คือ ความอาฆาต ผูกใจเจ็บ ปองร้าย ความพลุ่งพล่าน เคียดแค้น เป็นสภาพที่จิตเก็บบกอารมณ์ ในรูป รส กลิ่น เสียง โสณัฐพะและธรรมารมณ์ ที่ไม่น่าใคร ไม่น่าปรารถนา ไม่น่าพอใจ ไม่ต้องการได้ ไม่ต้องการเป็น ไม่ต้องการเกี่ยวข้อง เพราะเหนียวนึกถึงเรื่องไม่ดีต่าง ๆ ในอดีต ในอนาคต และปัจจุบันก็ได้ เป็นลักษณะการประทุรร้ายทางใจ เพื่อความพินาศของผู้อื่น คนทั่วไปเมื่อจิตไปกระทบกับสิ่งที่ไม่ชอบ ก็จะเกิดความไม่พอใจ ต่อมาจึงเกิดอาการหงุดหงิด ชื่นเคือง ความคิดประทุรร้าย และความปองร้าย ซึ่งความปองร้ายเป็นลักษณะที่เป็นไปในทางผูกใจ แก่แค้นเอาคืน แม้ไม่ถึงขั้นลงมือก็มีอาการชื่นเคืองอยู่ในใจ เหมือนภูเขากลับไปอยู่ที่คุกรุ่นอยู่ ปกติพยาบาท หมายรวมถึงอาการทางลบของจิต ที่พัฒนามาจากความโกรธ หรือ โทสะ

สาเหตุการเกิดพยาบาท คือ ความไม่มีปัญญารู้จักคิดพิจารณาในทางที่ถูกต้อง ในคุณและโทษของ ปฏิฆณิมิต ซึ่งแปลว่า ความกระทบกระทั่งจิต อย่างเช่น ใครพูดไม่ถูกใจ ก็รู้สึกคุณไม่พอใจขึ้นมา หรือว่าเป็นคนชู้โกรธอยู่แล้ว พออะไรมากระทบกระทั่งนิดหน่อยก็โกรธขึ้น เมื่อระงับปฏิฆะไม่ได้ จึงกลายเป็นโกรธ แล้วความโกรธที่ระงับไว้ไม่ได้จะกลายเป็นโทสะ จากโทสะกลายเป็นความพยาบาท ก็เพราะว่าขาดสติปัญญาที่จะเห็นว่า อารมณ์ที่ตนไม่ชอบ ไม่พอใจนั้น คือ ความพอใจในพยาบาทนั่นเอง

ดังนั้น การละหรือวิธีหยุดพยาบาท จะต้องมียอนิโสมนสิการในปฏิฆณิมิต คือ การรู้จักคิดพิจารณาด้วยปัญญา ในโทษของอารมณ์ที่ไม่น่าพอใจ เป็นต้น แล้วเจริญเมตตาจิตให้มาก เราต้องใช้เมตตาทำลายความโกรธ เมื่อทำเมตตาจิตให้เกิดขึ้น จิตก็จะสงบได้ง่าย แม้สงบเพียงเพียงวินาทีเดียว ก็มีโอกาสบรรลุมานและเป็นผู้ไม่เหินห่างจากมาน อีกทั้งยังได้รับอานิสงส์ 11 อย่างจากการทำเมตตาจิตนี้อีกด้วย การทำเมตตาจิตก็คือการแผ่ความเมตตาปรารถนาดีให้สรรพสัตว์ทั้งหลายไม่มีประมาณ รวมทั้งหมู่ญาติ โดยเห็นในความเป็น เพื่อนสัตว์ที่เกิดแก่เจ็บตาย ด้วยกันทั้งหมดทุกคนทุกชีวิตให้มีความสุขปราศจากความทุกข์ และได้อนุโมทนาและมีส่วนในบุญกุศลที่ผู้นั้นแผ่ไปให้ ดังนั้นเมื่อมีพยาบาทเกิดขึ้นในขณะใด ผู้ฝึกต้องมีสติรู้อยู่และใช้ปัญญาคิดพิจารณาในพยาบาทที่เกิดขึ้นขณะนั้น เมื่อเข้าสู่ฌานแล้ว ปิตินองค์มานจะทำให้พยาบาทที่มีอยู่ภายในจิตสงบลงไปได้

การละพยาบาทจะเป็นงานต่อไปของวิปัสสนาที่จะดับเชื้อ ด้วยการละได้ชั่วขณะไปเรื่อย ๆ จนกระทั่งละได้โดยสิ้นเชิง และยังมีธรรม 6 ประการ ที่ทำให้พยาบาทเบาบางลง คือ

- 1) เรียนรู้อารมณ์ที่ก่อให้เกิดเมตตา โดยเริ่มเจริญเมตตาภาวนาอันเป็นอารมณ์ที่ตรงข้ามกับพยาบาท
- 2) การทำเมตตาจิตที่ปรากฏแล้วให้มากยิ่งขึ้น ทำให้เป็นที่ตั้งของจิต อย่างสม่ำเสมอ จนชำของชำนาญ
- 3) พิจารณาใคร่ครวญว่าสัตว์ทั้งหลายนั้นมีกรรมเป็นของของตน ถ้าไม่มีกรรมต่อกันย่อมไม่เกี่ยวข้องกัน

4) พิจารณาเห็นโทษของโทษที่เหมือนไฟเผาเผาทำลายสรรพสิ่ง แล้วเห็นคุณค่าและ
อานิสงส์ของเมตตาอันเป็นความปรารถนาดีอยากให้ผู้อื่นมีความสุขเหมือนกับตน ทำให้ตนและผู้อื่น
สงบร่มเย็น

5) คบหากัลยาณมิตรผู้ละพยาบาทได้ สามารถแนะนำสั่งสอนและเป็นตัวอย่างในการปฏิบัติ

6) กล่าวถ้อยคำและเรื่องที่เหมาะสมแก่การปฏิบัติเพื่อละพยาบาท

เหตุไม่เกิดของพยาบาท มีวิธีละได้เด็ดขาดด้วยการเจริญอนาคามิมรรค พระอนาคามีจึงรู้เหตุไม่เกิด
ของพยาบาทนี้ได้เองด้วยอนาคามิมรรค

3. ถีนมิทธะ คือ ความเบื่อหน่าย ความเกียจคร้าน ความบิตขี้เกียจ ความเมาอาหาร และ
ความหดหู่แห่งจิต เกิดความท้อแท้ถดถอยซบเซา ซึ่งทำให้จิตไม่มีกำลัง ในการที่จะเห็นแจ้งในธรรม
ทั้งถีนะและมิทธะนั้น เมื่อเหนียวนี้ก็พร้อมที่จะเกิดความเหนื่อยหน่าย ท้อถอย หดหู่ จนหมดอาลัย
ตายอยาก อากาทางกายเกิดเป็นความหาวนอน ความโง่งม เป็นภาวะที่จิตไม่เหมาะแก่การงาน
บำเพ็ญกุศล เพราะต้องการนอนเท่านั้น

สาเหตุการเกิดถีนมิทธะ คือ การไม่รู้จักคิดพิจารณาด้วยปัญญาให้ถูกต้อง และไม่มีสติรู้เท่า
ทันสภาพอารมณ์ที่เบื่อหน่ายในขณะนั้นเป็นต้น เมื่อรู้ไม่ทันจิตจึงมีสภาพที่เสื่อมกำลัง ความเหนื่อย
หน่าย อ่อนแรงทั้งหลายส่งผลให้เกียจคร้าน ง่วงนอน

ดังนั้น การละหรือวิธีหยุดถีนมิทธะ จะต้องมียินโสมนสิการ การรู้จักคิดพิจารณาด้วย
ปัญญา มีสติรู้ทันสภาวะเบื่อหน่าย หรือความง่วงซึมเซาที่เกิดขึ้นนั้น และมีความเพียร เมื่อทำสมาธิ
เข้าถึงฌาน วิตกอันเป็นองค์ฌานจะทำให้ถีนมิทธะภายในจิตสงบลงได้ การละความง่วงซึมเซาจะเป็น
หน้าที่ของวิปัสสนาที่จะดับเชื้อกิเลสให้สนิทด้วยการละได้ชั่วขณะไปเรื่อย ๆ จนกระทั่งละได้โดย
เด็ดขาด การใส่ใจด้วยดีในความเพียร ทั้งความเพียรระดับเริ่มแรก ระดับที่มีกำลัง และระดับที่มีกำลัง
ยิ่งเพื่อให้บรรลุผลนิพพาน ไม่ทอดทิ้งธุระ เมื่อยังมีได้บรรลุเป็นพระอรหันต์ช่วยลดละถีน
มิทธะ และยังมีธรรมอีก 6 ประการที่เป็นไปเพื่อละถีนมิทธะ คือ

1) เรียนรู้โทษของการบริโภคอาหารมากเกินไป

2) เปลี่ยนอิริยาบถ เมื่อว่างในขณะนั่งสมาธิ ก็ให้ลุกขึ้นเดินจงกรม

3) นึกถึงแสงสว่างของดวงจันทร์ ดวงไฟ หรือคบเพลิงในเวลากลางคืน หรือนึกถึงแสง
สว่างของดวงอาทิตย์ในเวลากลางวัน

4) อยู่ในที่โล่งแจ้ง

5) คบหากัลยาณมิตรที่ละถีนมิทธะได้ สามารถแนะนำสั่งสอนและเป็นตัวอย่างในการปฏิบัติ

6) กล่าวถ้อยคำที่เหมาะสมแก่การปฏิบัติเพื่อละถีนมิทธะ

เหตุไม่เกิดของถีนมิทธะ วิธีที่ละถีนมิทธะได้โดยเด็ดขาดด้วยการเจริญอรหัตมรรค
พระอรหันต์จึงรู้เหตุไม่เกิดของถีนมิทธะได้เองด้วยอรหัตมรรค

4. อุทธัจจกุกกัจจะ คือ ความฟุ้งซ่าน รำคาญ กระสับกระส่าย อยู่ในลักษณะที่ตรงกันข้ามกับถีนมิทธะ เป็นอาการความฟุ้งซ่านและรำคาญเกิดขึ้นภายในจิต ไม่สงบอยู่ในอารมณ์ใดอารมณ์หนึ่ง ซัดส่ายไปมา หาทิศทางแน่นอนไม่ได้ เหนียวนึ้กไปในอดีต ในอนาคต หรือปัจจุบัน ลักษณะของความฟุ้งซ่านเป็นไปพร้อมโลภะก็ได้ เป็นไปพร้อมโทสะก็ได้ ซึ่งต่างจากความรำคาญใจเป็นไปพร้อมโทสะเท่านั้น เช่น เมื่อเกิดความโลภ อยากจะได้ หรืออยากจะทำสำเร็จอย่างนี้ ย่อมทำให้เกิดความฟุ้งได้ เวลาโกรธเคืองใครก็ฟุ้งไปเช่นกัน ส่วนความรำคาญใจเกิดพร้อมโทสะ เช่น รำคาญใจในบาปที่ได้ทำไปแล้ว ไม่น่าทำบาปนั้นเลย หรือ ในบุญที่ยังไม่ได้ทำ เกิดหงุดหงิดในใจ

สาเหตุการเกิดอุทธัจจกุกกัจจะ คือ การไม่รู้จักคิดพิจารณาด้วยปัญญา ไม่มีสติรู้เท่าทันความฟุ้งซ่านที่เกิดขึ้น จิตจึงไม่สงบตั้งมั่น จึงไม่สามารถทำสมาธิให้เกิดขึ้นได้

ดังนั้น การละ หรือวิธีดับอุทธัจจกุกกัจจะ คือ การรู้จักคิดพิจารณาด้วยปัญญาในความสงบแห่งใจ คือ สมาธิ และมีสติรู้เท่าทันความฟุ้งซ่านที่เกิดขึ้นในขณะนั้น และเมื่อทำสมาธิเข้าสู่ฌานสุขอันเป็นองค์ของฌาน ที่บังเกิดขึ้นจะทำให้อุทธัจจกุกกัจจะสงบลงไปได้

การละความฟุ้งซ่านรำคาญใจนั้น เป็นหน้าที่ของวิปัสสนาที่จะดับเชื้อกิเลสให้สนิทด้วยการละไปชั่วขณะไปเรื่อย ๆ จนกระทั่งละได้โดยเด็ดขาด และยังมีธรรม 6 ประการ ที่ทำให้อุทธัจจกุกกัจจะเบาบางลง คือ

- 1) ศึกษาเล่าเรียนธรรมให้มาก ให้มีความเข้าใจในหลักธรรมก็จะไม่ฟุ้งซ่าน มั่นใจในข้อประพจน์ของตน จะทำให้ไม่เดือดร้อนรำคาญใจ
- 2) สอบถามข้อสงสัยเกี่ยวกับวินัยจนเข้าใจชัดเจน
- 3) ศึกษาวินัยให้ทั่วถึง ไม่สงสัย
- 4) เข้าไปขอคำแนะนำจากผู้มีความรู้สูง เช่น พระเถระผู้สูงอายุ
- 5) คบหาภิกษุสามเณรที่เคร่งครัดวินัย เหมือนพระอุบาลี สามารถแนะนำสั่งสอน และเป็นตัวอย่างในการปฏิบัติ
- 6) กล่าวถ้อยคำในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการปฏิบัติเพื่อละอุทธัจจกุกกัจจะ

เหตุไม่เกิดของอุทธัจจกุกกัจจะ วิธีละความฟุ้งซ่านได้โดยเด็ดขาดด้วยการเจริญอรหัตตมรรค พระอรหัตต์จึงรู้เหตุไม่เกิดของความฟุ้งซ่านได้เองด้วยอรหัตตมรรค ส่วนความรำคาญใจจะละได้โดยเด็ดขาดด้วยอนาคามีมรรค พระอนาคามีจึงรู้เหตุไม่เกิดของความรำคาญใจได้เองด้วยอนาคามีมรรค

5. วิจิกิจฉา คือ ความสงสัย เคลือบแคลงอยู่ในใจ ลังเลสงสัยในสิ่งที่ควรเชื่อ เช่น เคลือบแคลงสงสัยในพระพุทธเจ้า ในพระธรรมและในพระสงฆ์ ในไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิและปัญญา ในเรื่องอดีตตลอดถึงชาติอดีต เรื่องอนาคตตลอดถึงชาติอนาคต เรื่องในปัจจุบันและกฎของเหตุผล คือ หลักปฏิจจนูปบาท หากความสงสัยเกิดขณะใด ก็ะงักอยู่อย่างนั้น เพราะไม่รู้จึงอยากรู้ จิตไม่สงบ ไม่สามารถจะเห็นแจ้ง ในสิ่งที่ควรเห็นแจ้งได้

สาเหตุการเกิดของวิกิจจนา คือ การไม่รู้จักรักคิดพิจารณาด้วยปัญญาในขณะที่เกิดความสงสัย ไม่มีสติรู้เท่าทัน จึงหลงอยู่ในความสงสัยนั้น

ดังนั้น การละหรือวิธีหยุดวิกิจจนา คือ การรู้จักรักคิดพิจารณาด้วยปัญญา ในธรรมประเภทต่าง ๆ ในกุศลธรรม เป็นต้น มีสติรู้ทันความสงสัยที่เกิดขึ้น เมื่อทำสมาธิเข้าสู่ฌาน วิจารอันองค์ของฌาน จะทำให้วิกิจจนาความเคลือบแคลงสงสัยในคุณพระรัตนตรัยเป็นต้นนั้นสงบลงได้ การละความลังเลสงสัยเป็นหน้าที่ของวิปัสสนา ผู้ปฏิบัติจะรู้ชัดถึงเหตุเกิดและเหตุละด้วยกำลังของวิปัสสนา ที่ระดับเชื้อกิเลสให้สนิทด้วยการละได้ชั่วขณะไปเรื่อย ๆ จนกระทั่งละได้โดยเด็ดขาด และยังมีธรรม 6 ประการ ที่ทำให้ความวิกิจจนาเบาบางลง คือ

- 1) หมั่นศึกษาเรียนรู้หลักธรรมให้มาก จะส่งผลให้ความสงสัยเกี่ยวกับหลักธรรมน้อยลง
- 2) สอบถามข้อสงสัยเกี่ยวกับพระรัตนตรัยให้เข้าใจชัดเจน
- 3) ศึกษาพระวินัยให้ทั่วถึง เพื่อไม่ให้เกิดข้อสงสัย
- 4) ส่งเสริมความศรัทธาในพระรัตนตรัยของตนให้มาก
- 5) คบหาภิกษุสงฆ์ที่มีศรัทธามากเหมือนพระวัคคลี สามารถแนะนำสั่งสอนและเป็น

ตัวอย่างในการปฏิบัติ

- 6) กล่าวถ้อยคำในเรื่องที่เหมาะสมแก่การปฏิบัติเพื่อละวิกิจจนา

เหตุไม่เกิดของวิกิจจนา วิธีละความสงสัยได้โดยเด็ดขาดด้วยการเจริญโสดาปัตติมรรค พระโสดาบันจึงรู้เหตุไม่เกิดความสงสัยได้เองด้วยโสดาปัตติมรรค (พระมหาวิเชียร โชติธมฺโม (จันทะมัน), 2555, หน้า 41)

เมื่อทำสมาธิ เข้าสู่ฌาน นิรวณทั้ง 5 จะถูกองค์ฌานระงับไว้ トラบที่องค์ฌานยังไม่เสื่อมไป トラบนั้นนิรวณจะไม่เกิดขึ้นกลุ่มรวมใจ แต่ไม่ถือว่าเป็นการละกิเลสได้อย่างถาวร เป็นเพียงแค่การสะกดหรือสยบไว้ด้วยองค์ฌาน เรียกการละนี้ว่า วิกขัมภนปหาน จิตที่หลุดพ้นจากนิรวณทั้ง 5 ประการด้วยกำลังฌานดังกล่าวนี้ เรียกว่าเป็นวิกขัมภนวิมุตติ คือหลุดพ้นจากอำนาจกิเลสตราบเท่าที่ฌานยังมีกำลังอยู่ เมื่อถอนออกจากฌานแล้ว นิรวณย่อมปรากฏขึ้นได้อีก

นิรวณเหล่านี้เกิดขึ้นในใจแล้ว จะทำให้เราไม่สามารถเข้าถึงคุณงามความดี รวมทั้งการไม่สามารถทำสมาธิและวิปัสสนา นิรวณจึงมีโทษ เป็นอกุศล เพราะเมื่อเกิดขึ้นแล้ว ก็มีลักษณะกั้นไม่ให้ความดีหรือกุศลเกิดขึ้นอีกด้วย ผู้ปฏิบัติจะต้องรู้จักนิรวณเหล่านี้ เห็นให้บ่อย ต้องรู้ว่ามิเหตุเกิดจากอะไรแล้วเหตุที่จะละมันได้ เพื่อความไม่เกิดขึ้นแห่งนิรวณอีกต่อไป

ตารางที่ 1 แสดงการวิเคราะห์นิเวศกับกระบวนการบรรลุนิเวศในพุทธปรัชญาเถรวาท

นิเวศ	ลักษณะและสาเหตุการเกิด	ลักษณะการละ	กระบวนการ
กามฉันทะ	• เป็นกิเลสประเภทโลภะ • เกิดจากการกระทบของอายตนะภายในและภายนอก • ในกามคุณ 5 คือ วัตถุกาม และสภาพที่ยินดีพอใจ คือ กิเลสกาม เกิดเป็นสุกขนิมิต • เพราะอโยนิโสมนสิการในสุกขนิมิตนั้น	• ฌาน โดยมี เอกัคคตา เป็นองค์ฌานที่ข่มกามฉันทะไว้ได้ชั่วคราว • โยนิโสมนสิการในอสุกขนิมิต คือพิจารณาซากศพ อาการ 32 ที่ไม่สวยงาม	• อรหันตมรรค ละกามฉันทะได้เด็ดขาด • พระอรหันต์
พยาบาท	• เป็นกิเลสประเภทโทสะ • เกิดจากการกระทบของอายตนะภายในและภายนอก • ในความไม่ยินดีพอใจในกามคุณ 5 เกิดเป็นปฏิกขนิมิต • เพราะอโยนิโสมนสิการในปฏิกขนิมิตนั้น	• ฌาน โดยมี ปิตี เป็นองค์ฌานที่ข่มพยาบาทไว้ได้ชั่วคราว • โยนิโสมนสิการ, เจริญเมตตาภาวนา (เมตตาเจโตวิมุตติ) คือพิจารณาในความเป็นเพื่อนร่วมเกิดแก่เจ็บตาย ที่มีกรรมเป็นของตน และทำความเมตตาปรารถนาดีต่อสัตว์ทั้งหลายเหล่านั้นให้มาก	• อนาคามีมรรค ละพยาบาทได้เด็ดขาด • พระอนาคามี
ถีนมิทธะ	• เป็นกิเลสประเภทโมหะ • เกิดจากการกระทบของอายตนะภายในและภายนอก • ในความเบื่อหน่าย ไม่ยินดีด้วย คือ อรติ, ความเกียจคร้าน คือ ตัณห์, การบิดกายขี้เกียจ คือ วิขัมภิกา, ความเมาอาหาร คือ ภัตตสังมทะ และ ความหดหู่แห่งจิต คือ เจตโส ลินัตตัง • เพราะอโยนิโสมนสิการในอรติ ตัณห์ วิขัมภิกา ภัตตสังมทะ หรือ เจตโส ลินัตตังนั้น	• ฌาน โดยมี วิตัก เป็นองค์ฌานที่ข่มถีนมิทธะไว้ได้ชั่วคราวเป็นวิกขัมภนพหาน • โยนิโสมนสิการ ในความเพียรพิจารณาด้วยสติปัญญาในความเพียรเพื่อละเหตุแห่งถีนมิทธะทั้ง 5 ได้แก่ ความเพียรที่เริ่มต้น คือ อารัมภธาตุ, ความเพียรเพื่อจะให้พ้นไปจากความเบื่อหน่าย คือ นิวกมธาตุ และ ความเพียรที่มีกำลังมากที่สุด เพื่อให้บรรลุมรรคผลนิพพาน ไม่ทอดธุระเมื่อยังมีได้บรรลุเป็นพระอริยบุคคล คือ ปรักกมธาตุ	• อรหันตมรรค ละถีนมิทธะได้เด็ดขาด • พระอรหันต์
อุทธัจจกุก	• เป็นกิเลสประเภทโลภะ และ	• ฌาน โดยมี สุข เป็นองค์ฌานที่	• อรหันตมรรค

นิเวศน์	ลักษณะและสาเหตุการเกิด	ลักษณะการละ	กระบวนการ
กุจจะ	โทสะ - เกิดจากการกระทบของอายตนะภายในและภายนอก ในเหตุของกามฉันทะ, พยาบาท, ถีนมิทธะ หรือ วิจิกิจา เพราะยังมิได้กำจัดในขั้นต้น เกิดเป็นความไม่สงบใจ คือ เจตโส ออุปสมะ - เพราะอโยนิโสมนสิการในเจตโสอุปสมะนั้น	ข่มอุทธัจจกุจจะไว้ได้ชั่วคราว เป็น วิกขัมภนปหาน - โยนิโสมนสิการในความไม่สงบแห่งใจในขณะนั้น พิจารณาด้วยสติปัญญาให้เห็นเหตุที่ไม่สงบใจ - อนาคามีมรรค ละกุจจะไว้ได้เด็ดขาด	ละอุทธัจจะ ความฟุ้งซ่านในธรรมได้เด็ดขาด พระอรหันต์
วิจิกิจา	- เป็นกิเลสประเภทโมหะ - เกิดจากการกระทบของอายตนะภายในและภายนอก - เพราะอโยนิโสมนสิการ ขาดการพิจารณาในความสงสัยด้วยปัญญา	- ฉาน โดยมีวิจารณ์ เป็นองค์ ฉานที่ข่มวิจิกิจาไว้ได้ชั่วคราว เป็นวิกขัมภนปหาน - โยนิโสมนสิการ พิจารณาด้วยสติปัญญา ในความลังเลสงสัยที่เกิดขึ้น ทำความเข้าใจในสิ่งที่สงสัยโดยศึกษาธรรมให้มาก หรือ สอบถามผู้รู้จริง	- โสดาปัตติมรรค ละวิจิกิจาได้เด็ดขาด - พระโสดาบัน

4.2 ประโยชน์ของการศึกษาเรื่องนิเวศน์กับกระบวนการบรรลุมรรค

การจัดนิเวศน์เป็นสิ่งที่เป็นไปได้ จึงไม่เหลือวิสัยของเรา เพราะมีแนวทางให้ประพฤติปฏิบัติ ด้วยการเจริญวิปัสสนา (พระภิกษุญาณมุนี (ประเสริฐ มนต์เสวี), 2558, หน้า 221) มีโยนิโสมนสิการ ใช้ปัญญาพิจารณาใคร่ครวญเหตุเกิดของนิเวศน์ที่ปรากฏขณะนั้น แล้วทำความเข้าใจ ละไปเรื่อย ๆ จนเกิดเป็นอริยมรรค และเมื่อถึงขั้นสามารถดับนิเวศน์ได้

จุดมุ่งหมายของการศึกษาในพุทธศาสนาหรือ พุทธปรัชญานั้น เพื่อประโยชน์ในการพัฒนาชีวิต สังคม การจะบรรลุถึงเป้าหมายของชีวิต ควรสร้างความดีให้เกิดขึ้นก่อนเป็นอันดับแรก ดังนั้น หากสามารถจัดสิ่งที่ขวางกั้นความดีได้ ประโยชน์มากมายก็ตามมา

จากการศึกษาสรุปได้ว่า นิเวศน์หากมีอยู่ในจิตย่อมปิดกั้นจิตไว้ไม่ให้ทำความดี ทำให้ไม่สามารถจะทำประโยชน์ให้เกิดแก่ตนหรือผู้อื่นได้ แต่เมื่อได้ศึกษา จึงเกิดสติปัญญาทำความรู้ให้เท่าทันเหตุ พิจารณาเห็นโทษ จะค่อย ๆ ละวางนิเวศน์ลง และย่อมทำประโยชน์ให้เกิดขึ้นแก่ตนและผู้อื่นได้

ตารางที่ 2 แสดงประโยชน์ของการละนิรณ

นิรณ	ละได้ด้วย	ประโยชน์ตน			ประโยชน์ ผู้อื่น	ประโยชน์ สองฝ่าย
		เบื้องต้น	ท่ามกลาง	สูงสุด		
กามฉันทะ	อรหัตมรรค	✓	✓	✓	✓	✓
พยาบาท	อนาคามิรรค	✓	✓	✓	✓	✓
ถิ่นมิทธะ	อรหัตมรรค	✓	✓	✓	✓	✓
อุทัจจะ	อรหัตมรรค	✓	✓	✓	✓	✓
กุกกัจจะ	อนาคามิรรค					
วิจิกิจฉา	โสดาปัตติมรรค	✓	✓	✓	✓	✓

ปุณฺชนทวไปหากได้ศึกษาจนเข้าใจว่านิรณนี้เป็นธรรมชาติที่เกิดขึ้น เพื่อกันจิตใจเราไว้ไม่ให้ทำความดีหรือกิจอันควร เมื่อใดบุคคลผู้มีสติปัญญาฝึกฝนด้วยความมีสติ ย่อมเห็นธรรมชาติอันนี้แล้ว เห็นสาเหตุของนิรณว่าเกิดขึ้นได้อย่างไร เมื่อนั้นก็สามารถจะละนิรณได้ แม้เพียงชั่วขณะก็ตาม ซึ่งเป็นประโยชน์อันจะเกิดแก่ตน ฝึกฝนได้มากเข้าก็ย่อมเกิดเป็นประโยชน์ต่อผู้อื่นด้วย

5. บทสรุป

นิรณ เกิดขึ้นเพราะเหตุปัจจัย คือ การกระทบที่อายตนะ เกิดอารมณ์ความคิด เมื่อจะละได้นั้นก็เป็นเพราะเหตุนี้ดับไป เมื่อใดที่นิรณมีอยู่ เมื่อนั้นการบรรลุธรรมย่อมไม่เกิดขึ้น เพราะจิตไม่พร้อม แต่เมื่อใดจิตปลอดนิรณแล้ว จิตนั้นก็พร้อมต่อการบรรลุธรรม ฌานสามารถข่มหรือระงับนิรณไว้ได้ชั่วคราว ดังนั้นการละนิรณเป็นหน้าที่ของวิปัสสนาที่จะดับเชื้อกิเลสให้สนิทด้วยการละได้ชั่วขณะไปเรื่อย ๆ จนกระทั่งละได้โดยเด็ดขาด ซึ่งวิปัสสนาในอริยมรรค เป็นการพิจารณาเห็นธรรมว่าเมื่อมีนิรณอยู่ในจิต ให้รู้ชัดว่ามีนิรณอยู่ เมื่อนิรณไม่มีอยู่ในจิตให้รู้ชัดว่าไม่มีนิรณอยู่ในจิต เมื่อนิรณเกิดให้รู้ชัดว่านิรณเกิด เมื่อนิรณดับให้รู้ชัดในเหตุดับของนิรณนั้น จนสามารถดับนิรณลงไปได้ ตามลำดับขั้นตอน

นิรณในพุทธปรัชญาเถรวาท กั้นจิตบุคคลเอาไว้ไม่ให้เข้าถึงความความดี มี 5 ประการ ได้แก่ กามฉันทะ พยาบาท ถิ่นมิทธะ อุทัจจกุกกัจจะ และวิจิกิจฉา ซึ่งเป็นกิเลสชั้นกลางที่กั้นไม่ให้ความดีเข้าสู่จิตได้ เมื่อเกิดขึ้นแล้วทำให้ใจของบุคคลวนว่ายอยู่กับนิรณทั้ง 5 นั้น จึงทำให้จิตไม่สงบลงได้ กระบวนการบรรลุธรรมในพุทธปรัชญาเถรวาท คือ การรู้แจ้งธรรมซึ่งขัดกิเลสจากใจ เป็นพระอริยบุคคล ซึ่งในแต่ละขณะของการเจริญมรรคที่ได้บรรลุนั้น ทำให้สามารถละไปจนถึงขั้นดับนิรณลงได้ ดังนี้ คือ อรหัตมรรคละกามฉันทะ ถิ่นมิทธะและอุทัจจะได้เด็ดขาด อนาคามิรรคละพยาบาทและกุกกัจจะได้เด็ดขาด และโสดาปัตติมรรคละวิจิกิจฉาได้เด็ดขาด ดังนั้นเมื่อนิรณซึ่งเป็นธรรมชาติกั้นจิตนี้เกิดขึ้นขณะใด ขณะนั้นย่อมทำให้จิตถูกปิดกั้นในการทำ ความดี กระบวนการบรรลุธรรมให้รู้

แจ้งจึงไม่อาจเกิดขึ้นได้ การบรรลุธรรมจะเกิดขึ้นได้ก็ต่อเมื่อนิเวศน์นั้นดับลง นั่นคือเมื่อใดจิตปราศจากนิเวศน์แล้ว เมื่อนั้นจิตก็พร้อมที่จะบรรลุธรรมได้นั่นเอง

6. เอกสารอ้างอิง

พระครูสุวรรณกิจสุนทร (สมศักดิ์ ฐิตสีโล). (2558). **ศึกษาการละกามฉันทนิเวศน์ในการปฏิบัติ**

วิปัสสนาภาวนา. วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาวิปัสสนาภาวนา.

บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระเทพดิลก (ระแบบ ฐิตธัญญาโณ). (2551). **อธิบายหลักธรรมตามหมวดจากนวโกวาท**. กรุงเทพฯ

: ธรรมสภา.

พระภิกษุญาณพิศาลเมธี (ประเสริฐ มนต์เสวี). (2558). **วิปัสสนาภาวนา ที่ไม่ได้ถูกเขียนไว้ใน**

พระไตรปิฎก. กรุงเทพฯ : ประยูรสาส์นไทย การพิมพ์.

พระมหาวิเชียร โชติธมโม (จันทะมัน). (2555). **การศึกษาของนิเวศน์ในวัมมิกสูตร**. วิทยานิพนธ์

ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต. สาขาวิชาวิปัสสนาภาวนา. บัณฑิตวิทยาลัย :

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระสาสนโสภณ (พิจิตร ฐิตินวโน). (2554). **บทอบรมกรรมฐาน หลักสูตร 15 วัน ตอนที่ 1**.

กรุงเทพฯ : ชวนพิมพ์ 50.

มหามกุฏราชวิทยาลัย. (2557). **พระไตรปิฎกและอรรถกถา แปล ชุด 91 เล่ม**. นครปฐม: โรงพิมพ์

มหา มกุฏราชวิทยาลัย.

สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก (เจริญ สุวฑฺฒโน). (2537). **ธรรมดุษฎี**.

กรุงเทพฯ : ส่องสยาม.

_____. (2548). พิมพ์ครั้งที่ 3. **สมาธิในพระพุทธศาสนา**. กรุงเทพฯ :

โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย.

_____. (2554). พิมพ์ครั้งที่ 3. **จิตศึกษา**. กรุงเทพฯ : บริษัท พิมพ์สวย จำกัด.

สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต). (2560). **หลักสูตรอารยชน**. กรุงเทพฯ : โอ.เอส. พรีนติ้งเฮาส์.

สมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงวชิรญาณวงศ์. (2535). **พระโอวาทธรรมบรรยาย เล่ม 1**.

พิมพ์ครั้งที่ 7. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย.

7. กิตติกรรมประกาศ

บทความเรื่องนี้ปรับปรุงและพัฒนามาจากวิทยานิพนธ์ที่สร้างขึ้นเพื่อสำเร็จการศึกษาระดับปริญญาโท สาขาวิชาพุทธศาสนาและปรัชญา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย ดังนั้น ผู้วิจัยจึงขอขอบพระคุณสถาบันการศึกษาดังกล่าว

การศึกษาปรัชญาสุนทรียศาสตร์ที่ปรากฏในเทวศิลป์มหาเทวี
ของศาสนาพราหมณ์ – ฮินดู

A Study of the Aesthetic Philosophy Appearance in the Divine Art
of Mahadevi on Brahmanism – Hinduism

สิริมิตร สิริโสฬส¹

Sirimit Sirisoroj

รองศาสตราจารย์วิรัตน์ GANGTHONG²

Assoc.Prof.Viratana Kangthong

พระมหาหมณินทร์ ปุริสุตโตโม, ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.³

Phramaha Maghavin Purisuttamo, Asst.Prof.Dr.

ทำวิจัยเมื่อ พ.ศ. 2558

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ดังนี้ 1) เพื่อศึกษาเทวศิลป์ มหาเทวีของศาสนาพราหมณ์ – ฮินดู 2) เพื่อศึกษาปรัชญาสุนทรียศาสตร์ 3) เพื่อศึกษาปรัชญาสุนทรียศาสตร์ในเทวศิลป์มหาเทวีของศาสนาพราหมณ์ – ฮินดูเป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพแบบวิจัยเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ผลการวิจัยพบว่า

เทวศิลป์มหาเทวีของศาสนาพราหมณ์ – ฮินดู ถือว่าเป็นศักดิ์แห่งองค์มหาเทพ โดยกำเนิด และเทวลักษณะก็แตกต่างกันไปตามจารีกและวรรณกรรม ซึ่งภาพที่ปรากฏมีลักษณะเหมือนผู้หญิงทั่วไปทรงเครื่องอย่างนางกษัตริย์ ไปจนถึงมีหลายพัตรและหลายกร การศึกษาปรัชญาสุนทรียศาสตร์เป็นการอธิบายศิลปะที่ปรากฏในเทวศิลป์มหาเทวีของศาสนาพราหมณ์ – ฮินดู สามารถอธิบายได้ตามทฤษฎีการเลียนแบบ ทฤษฎีรูปทรงนิยมและทฤษฎีการแสดงออก เทวศิลป์มหาเทวีของศาสนาพราหมณ์ – ฮินดู นี้แสดงให้เห็นถึงจินตนาการของศิลปิน รวมถึงความงามที่ปรากฏในผลงานที่แฝงไว้ด้วยความหมายเชิงปรัชญา คุณค่าทางสุนทรียศาสตร์ที่ปรากฏนี้สอดคล้องกับทฤษฎีสัมพัทธนิยมที่

¹นักศึกษาระดับปริญญาโท หลักสูตรศาสนศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพุทธศาสนาและปรัชญา, มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย.

²อาจารย์พิเศษประจำ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย.

³อาจารย์ประจำหลักสูตรศาสนศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพุทธศาสนาและปรัชญา, บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย.

ขึ้นอยู่กับผู้ประเมินเป็นหลัก โดยผู้ชมสามารถมีประสบการณ์สุนทรียะโดยตรงจากการชมเทวศิลป์มหาเทวีของศาสนาพราหมณ์ - ฮินดู

คำสำคัญ : 1. สุนทรียศาสตร์ 2. ภาพเทวศิลป์ 3. ศาสนาพราหมณ์ - ฮินดู

ABSTRACT

The objectives of this research article were: 1) to study the divine art of Mahadevi on Brahmanism – Hinduism, 2) to study aesthetic philosophy, and 3) to study aesthetic philosophy appearance in the divine art of Mahadevi on Brahmanism – Hinduism. It was qualitative research – documentary research.

The results of the study were as follows:

Divine art of Mahadevi on Brahmanism – Hinduism were Shakti (Power) of Mahadeva on Brahmanism – Hinduism. Origins and appearances were difference from scripture. Appearances of Mahadevi on Brahmanism – Hinduism similar to women and dress like a queen. They has one head to many heads and arms. A study of aesthetic philosophy were explain art appeared in the divine art of Mahadevi on Brahmanism – Hinduism by using the theory of representation, the theory of formalist and theory of expression. Divine art of Mahadevi on Brahmanism – Hinduism showed imagination of the artist including beauty and philosophy meaning appeared in divine art. The aesthetic value of divine art corresponded to the theory of relative that depend on assessors. Assessors had direct experience by watching the Divine art of Mahadevi on Brahmanism – Hinduism.

Keywords : 1. Aesthetic Philosophy 2. Divine Art 3. Brahmanism – Hinduism

1. ความสำคัญและที่มาของปัญหาที่ทำการวิจัย

ศาสนาพราหมณ์ - ฮินดู เป็นศาสนาเก่าแก่และมีผู้นับถือมากเป็นอันดับ 3 ของโลกรองจากศาสนาคริสต์และอิสลาม สำหรับการเข้าสู่ประเทศไทยของศาสนาพราหมณ์ - ฮินดูนั้นสันนิษฐานว่าเข้ามาก่อนสมัยสุโขทัยและมีความเป็นไปได้ใน 3 ช่องทาง คือ ทางเขมรซึ่งเป็นดินแดนติดต่อกัน ทางใต้ที่อาจมากับเรือพ่อค้าวานิช และทางตะวันตกที่เป็นเขตติดต่อกับพม่าและบังคลาเทศ ศาสนาพราหมณ์ - ฮินดูเป็นศาสนาที่นับถือเทพเจ้าหลายองค์โดยมีนิกายหลัก 2 นิกาย(สนั่น ไชยานุกุล, 2533, หน้า 510) คือ ไศวะนิกาย คือนับถือพระศิวะเป็นใหญ่ และไวษณพนิกาย คือนับถือพระนารายณ์หรือพระวิष्ณุเป็นใหญ่ แต่สำหรับประเทศไทยนอกจากการนับถือพระศิวะและพระนารายณ์แล้วยังมีการนับถือเทพเจ้าของศาสนาพราหมณ์ - ฮินดู องค์อื่นอีก อย่างพระคเณศที่ถูกรับรู้ในฐานะ

ของเทพเจ้าแห่งศิลปวิทยาการโดยมีการนับถือกันอย่างแพร่หลาย ตลอดจนมหาเทวีซึ่งเป็นชายาของมหาเทพในศาสนาพราหมณ์ – ฮินดูหรือที่รู้จักในนามของนิกายศักติ(วรรณพรรณ เรื่องทรัพย์, 2547, หน้า 22) ได้แก่ พระอุม่า พระลักษมี และพระสร้อยศรีสวัสดิ์ ก็เป็นที่รู้จักและนิยมบูชาอย่างแพร่หลายในสังคมไทยเช่นกัน

พระอุม่า พระลักษมี และพระสร้อยศรีสวัสดิ์ ถือเป็นมหาเทวีองค์สำคัญประจำองค์มหาเทพของศาสนาพราหมณ์-ฮินดู พระอุม่าเป็นชายาของพระศิวะเป็นสัญลักษณ์ของ “อำนาจ” พระลักษมีเป็นชายาของพระนารายณ์หรือพระวิष्ณุเป็นสัญลักษณ์ของ “ความมั่งคั่ง” และพระสร้อยศรีสวัสดิ์เป็นชายาของพระพรหมเป็นสัญลักษณ์ของ “ความรอบรู้” มหาเทวีทั้ง 3 มักปรากฏพร้อมกับองค์มหาเทพเพื่อแสดงสถานะของการดำรงอยู่เป็นคู่ (Dichotomy) และรวมกันเป็นหนึ่งในฐานะ “ตรีศักติ” เฉกเช่นเดียวกับมหาเทพที่อยู่ในรูป “ตรีมูรติ” สำหรับเทวสถานที่มีมหาเทวีเป็นองค์ประธาน คือ วัดพระศรีมหาอุม่าเทวี หรือที่รู้จักในนาม “วัดแขกสีลม”(วิริยา ประสพธนกิจ, 2538, หน้า 17- 22) ซึ่งมีประวัติการสร้างตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 5 โดยมีพระแม่อุม่าหรือพระศรีมหาอุม่าเทวี (มารีอัมมัน) เป็นองค์ประธานซึ่งจะประกอบพิธีบูชาไฟถวายพระแม่ทุกวันขึ้น 15 ค่ำของทุกเดือนรวมถึงพิธีกรรมตามประเพณีสำคัญอื่น ๆ ด้วย นอกจากนี้ยังมีเทวสถานของเอกชนน้อยใหญ่ที่สร้างถวายพระมหาเทวี ซึ่งเป็นผู้นับถือนิกายศักติหรือนับถือนมหาเทวีเป็นหลักอีกเป็นจำนวนมาก ถึงแม้ว่า ในประเทศไทยการบูชามหาเทวีจะเป็นที่นิยมกันแพร่หลายดังที่ได้กล่าวมาข้างต้นแต่ก็ยังไม่มีการศึกษาอย่างเป็นระบบ โดยเฉพาะในแง่มุมมองของปรัชญาสุนทรียศาสตร์

การศึกษาสุนทรียศาสตร์ เป็นการศึกษาที่เกี่ยวข้องกับความงาม และเป็นการประเมินค่าโดยผ่านประสบการณ์ทางสุนทรียะและกฎเกณฑ์ทางศิลปะที่มาจากความรู้สึกทางการรับรู้ (Sense Perception) ของมนุษย์ในเรื่องความงาม(เดือนรุ่งฟ้า เพ็ญไพสิฐ, 2553, หน้า 66- 67) สำหรับสิ่งที่สามารถประเมินคุณค่าในเชิงสุนทรียศาสตร์นั้นอาจหมายถึงศิลปกรรม ธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม รวมถึงความประณีตงดงามของจิตใจ ความประณีตงดงามของการใช้ชีวิตส่วนตัวและชีวิตส่วนรวม ฯลฯ ในทางสุนทรียศาสตร์ ถือว่าความงามเป็นลักษณะอย่างหนึ่งซึ่งสามารถให้คำอธิบายที่เป็นสากลได้ และอาจมีในทุกสิ่ง ทั้งที่เป็นสิ่งที่มีอยู่ตามธรรมชาติและสิ่งที่สร้างขึ้นโดยมนุษย์(กิริติ บุญเจือ, 2522, หน้า 379) ดังนั้น คำตอบเกี่ยวกับความงามทางสุนทรียศาสตร์จึงถือเป็นมาตรฐานในการตอบปัญหาของความงามทั้งหมด รวมทั้งเทวศิลป์ มหาเทวีของศาสนาพราหมณ์ - ฮินดู ซึ่งเป็นประเด็นในการศึกษาครั้งนี้ด้วย

เทวศิลป์มหาเทวีของศาสนาพราหมณ์ - ฮินดู คือผลงานทางศิลปะที่สร้างขึ้นมาเป็นตัวแทนของพระอุม่า พระลักษมี และพระสร้อยศรีสวัสดิ์ทั้งในรูปแบบของประติมากรรมและจิตรกรรม โดยศิลปินผู้สร้างจะรังสรรค์ผ่านแรงบันดาลใจ จินตนาการและความรู้สึกในการถ่ายทอดออกมาเป็นผลงานซึ่งมีผลกระทบต่อความรู้สึกเชิงสุนทรียะของผู้ชมแตกต่างกันไป มหาเทวีแต่ละองค์จะมีลักษณะสำคัญที่เป็นลักษณะเด่นที่ทำให้ผู้ชมหรือผู้ศรัทธาสามารถแยกมหาเทวีออกจากกันได้อย่าง เช่น สีของเครื่อง

ทรง (พระอุมาสีแดง พระลักษมีสีชมพู พระสร้อยสีขา) สัตว์พาหนะ (พระอุมาประทับบนเสือหรือสิงโต พระลักษมีประทับบนช้าง พระสร้อยประทับบนหงส์) หรือ อาวุธ (พระอุมาถือตรีศูล พระลักษมีถือหม้อเงินทอง พระสร้อยถือวีนหรือพิณ) เป็นต้น ส่วนองค์ประกอบอื่น ๆ อย่างท่วงท่าหรือลีลาที่ปรากฏย่อมแตกต่างกันไปตามจินตนาการของศิลปิน สำหรับการศึกษาในครั้งนี้จะวิเคราะห์ภาพของมหาเทวีเป็นหลัก

จากที่กล่าวมาจะเห็นว่า ประเทศไทยมีผู้นับถือมหาเทวีของศาสนาพราหมณ์ – ฮินดูเป็นจำนวนมาก แต่ที่ผ่านมายังไม่มีการศึกษาอย่างเป็นระบบมีเพียงการรวบรวมในรูปของเทพปกรณัมหรือตำนานเท่านั้น ผู้วิจัย จึงมีความสนใจที่จะศึกษาในเชิงวิชาการและวิเคราะห์ภายใต้ปรัชญาสุนทรียศาสตร์

2. วัตถุประสงค์ของการวิจัย

การศึกษาปรัชญาสุนทรียศาสตร์ที่ปรากฏในงานเทวศิลป์มหาเทวีของศาสนาพราหมณ์ – ฮินดู มีวัตถุประสงค์ดังนี้

1. เพื่อศึกษาเทวศิลป์มหาเทวีของศาสนาพราหมณ์ - ฮินดู
2. เพื่อศึกษาปรัชญาสุนทรียศาสตร์
3. เพื่อศึกษาปรัชญาสุนทรียศาสตร์ที่ปรากฏในเทวศิลป์มหาเทวีของศาสนาพราหมณ์ -ฮินดู

3. สรุปผลการวิจัย

การวิจัยนี้ เป็นการศึกษาปรัชญาสุนทรียศาสตร์ที่ปรากฏในเทวศิลป์ มหาเทวีของศาสนาพราหมณ์ - ฮินดู ซึ่งจากผลการศึกษาวิเคราะห์ที่ผ่านมานั้นสามารถสรุปเป็นประเด็นได้ดังนี้

1. จากการศึกษาเทวศิลป์มหาเทวีของศาสนาพราหมณ์ - ฮินดู ปรัชญาศิลปะ ถือว่าเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาทางสุนทรียศาสตร์แต่มีขอบเขตการศึกษาที่แคบกว่าโดยมุ่งพิจารณาเฉพาะผลงานศิลปะเท่านั้น ไม่รวมถึงสิ่งอื่นที่ไม่ใช่ศิลปะหรือวัตถุอื่นที่มีอยู่ตามธรรมชาติ ผลงานศิลปะเป็นสื่อที่ศิลปินใช้นำเสนอปรัชญาและทฤษฎีของตนในทางอ้อม การที่จะศึกษาศิลปะให้เข้าใจจึงต้องศึกษาถึงพัฒนาการและอิทธิพลต่าง ๆ ที่มีผลต่อการสร้างสรรค์ผลงานศิลปะ รวมถึงอิทธิพลที่ศิลปะมีต่อสิ่งอื่นประกอบกันจึงจะสามารถเข้าใจศิลปะได้อย่างสมบูรณ์โดย นักปรัชญาและนักสุนทรียศาสตร์ได้ให้นิยามความหมายของศิลปะไว้ 3 ทฤษฎี คือ

ก. ทฤษฎีการเลียนแบบ (Representation Theory) ซึ่งเชื่อว่า ศิลปะคือการลอกเลียนแบบธรรมชาติ(Representational) แต่นักปรัชญากลุ่มนี้ก็มีแนวคิดเรื่องการเลียนแบบที่ต่างกัน เพลโต มองว่าศิลปะเป็นเพียง จินตภาพ (Image) ที่เลียนแบบมาจากปรากฏการณ์ของสรรพสิ่ง(Art imitates the appearances of things) ในโลกแห่งผัสสะที่ห่างไกลจากแบบสากล(Universal thing) แต่อริสโตเติล กลับมองว่า ศิลปะเป็นการเลียนแบบจากต้นแบบหรือแก่นสารของ

สิ่งต่าง ๆ โดยตรง ส่วน กอมบริชและกูดแมน มองว่าศิลปะเป็นสัญลักษณ์ (Symbol) ชนิดหนึ่งที่ศิลปินใช้เพื่อการแทนค่า (Substitute) หรือ การบ่งบอกถึง (Denotation) บางสิ่งจากโลกภายนอก โดยปรัชญาสุนทรียศาสตร์ที่ปรากฏในทฤษฎีศิลปะของศาสนาพราหมณ์ - ฮินดู นั้นมีความสอดคล้องกับทฤษฎีการเลียนแบบตามธรรมชาติของ อริสโตเติล

ข. ทฤษฎีรูปทรงนิยม (Formalist Theory) เบลล์และฟรายด์เชื่อว่า รูปทรงบริสุทธิ์ (Pure form) อันหมายถึง ทัศนธาตุ (Visual elements) ต่าง ๆ นั้นเป็นหัวใจสำคัญของศิลปะที่มีอยู่ใน ผลงานศิลปะทุกชิ้น ความรู้สึกสุนทรียะที่มีต่อผลงานศิลปะเกิดจากการรับรู้ต่อรูปทรงบริสุทธิ์ซึ่งมีความหมายในตัวเองที่เรียกว่า รูปทรงแห่งนัยยะ (Significant Form) เท่านั้น ไม่ใช่มาจากเนื้อหาของศิลปะ โดยปรัชญาสุนทรียศาสตร์ที่ปรากฏในทฤษฎีศิลปะของศาสนาพราหมณ์ - ฮินดู นั้นไม่มีความสอดคล้องกับหลักการ ของทฤษฎีรูปทรงนิยมตามธรรมชาติของเบลล์และฟรายด์แต่อย่างใด

ค. ทฤษฎีการแสดงออก (Expression Theory) ที่มีแนวคิดต่างกันคือ โครเซเชื่อว่า ศิลปะเป็นอรรถกถาภายในของศิลปิน (Art is vision or intuition) คอลลิงวูดเชื่อว่า ศิลปะเป็นกระบวนการระบายอารมณ์ความรู้สึกของศิลปินออกมา (Expression as Process) ดิวอี้เชื่อว่า การแสดงออกทางศิลปะเป็นการกระตุ้นอารมณ์ความรู้สึกของผู้ชม (Expression as Evocation) ตอลสตอย เชื่อว่า การแสดงออกทางศิลปะเป็นการติดต่อสื่อสารระหว่างศิลปินกับผู้ชมโดยมีผลงานศิลปะเป็นสื่อกลาง (Expression as Communication) ส่วนดูแคสและบราวส์มาเชื่อว่า การแสดงออกเป็นคุณสมบัติ ที่มีอยู่ในตัวงานศิลปะ (Expression as Property of the Work of Art) แต่เป็นคุณสมบัติที่ต่างกัน โดยปรัชญาสุนทรียศาสตร์ที่ปรากฏในทฤษฎีศิลปะของศาสนาพราหมณ์ - ฮินดู นั้นมีความสอดคล้องกับทฤษฎีการแสดงออก ตามธรรมชาติของตอลสตอย ดิวอี้และ ดูแคส

ผลงานศิลปะแบ่งออกเป็น 2 ประเภทคือ 1) ศิลปะบริสุทธิ์หรือ วิจิตรศิลป์ (Pure Art หรือ Fine Art) หมายถึง ผลงานศิลปะที่มุ่งแสดงให้เห็นถึง ปัญญา อารมณ์ความรู้สึกหรือจินตนาการของศิลปิน เป็นผลงานศิลปะที่มีความงดงามอันจรโล่งใจหรือสะท้อนอารมณ์ซึ่งปรัชญาสุนทรียศาสตร์ที่ปรากฏในทฤษฎีศิลปะของศาสนาพราหมณ์ - ฮินดู นั้นมีลักษณะที่สอดคล้องกับศิลปะบริสุทธิ์หรือวิจิตรศิลป์นี้ และ 2) ศิลปะประยุกต์ (Applied Art) หมายถึง ผลงานศิลปะที่แสดงถึงความงามที่เกี่ยวข้องกับประโยชน์ ใช้งาน คุณค่าของงานศิลปะนั้นเป็นผลมาจากคุณลักษณะของตัวผลงาน โดยผลงานศิลปะบริสุทธิ์ หรือวิจิตรศิลป์ให้คุณค่าทางสุนทรียะซึ่งเป็นคุณค่าทางใจอันสำคัญของมนุษย์ส่วนศิลปะประยุกต์ให้คุณค่าทางความงามที่มีประโยชน์ใช้งานและผลิตขึ้นตามความต้องการของตลาด

การศึกษาความงามทางสุนทรียศาสตร์นั้น ครอบคลุมถึงความงามทั้งจากธรรมชาติ และในผลงานศิลปะ โดยมีทฤษฎีที่ถกเถียงถึงความมีอยู่ของความงามและเกณฑ์ในการตัดสินความงามอยู่ 4 ทฤษฎี คือ

ก. ทฤษฎีอัตนัยนิยม (Subjective Theory) ซึ่งเชื่อว่า คุณค่าทางสุนทรียะเป็นคุณสมบัติของจิตที่ตอบสนองต่อวัตถุทางสุนทรียะโดยไม่เกี่ยวข้องกับคุณสมบัติใด ๆ ของวัตถุทั้งสิ้น ความงามเป็นความรู้สึกชอบหรือเพลิดเพลินพึงพอใจที่เกิดจากการที่จิตเข้าไปรับรู้วัตถุทางสุนทรียะ ดังนั้น มาตรการในการตัดสินคุณค่าทางความงามจึงไม่ตายตัวเพราะขึ้นอยู่กับความรู้สึกหรือรสนิยม ซึ่งเปลี่ยนแปลงไปตามความชอบของแต่ละคนในแต่ละเวลา และสถานที่ที่ใช้ความชอบของคนส่วนใหญ่ มาเป็นเกณฑ์ตัดสินชี้ขาดคุณค่าทางความงามโดยลักษณะของเทวศิลป์มหาเทวีของศาสนาพราหมณ์ - ฮินดู นั้นมีความสอดคล้องกับแนวคิดของทฤษฎีอัตนัยนิยม

ข. ทฤษฎีปรนัยนิยม (Objective Theory) ซึ่งเชื่อว่า คุณค่าทางสุนทรียะเป็นคุณสมบัติของวัตถุที่มาจากรูปร่างรูปทรงสีสันที่ประกอบกันอย่างสมดุลกลมกลืนได้สัดส่วน และมีความเด่นชัดในตัววัตถุ เป็นคุณสมบัติที่ติดตัววัตถุอยู่ตลอดเวลาโดยไม่ได้ขึ้นอยู่กับความสนใจของใคร ๆ ทั้งสิ้น เกณฑ์ในการตัดสินความงามจึงมีความแน่นอนตายตัวโดยใช้ อัจฉัตติกญาณ (Intuition) มาตัดสินความกลมกลืน (Unity, Hamony) ของคุณสมบัติทางรูปทรงที่มีอยู่ในวัตถุทางสุนทรียะ โดย ลักษณะของปรัชญาสุนทรียศาสตร์ที่ปรากฏในเทวศิลป์มหาเทวีของศาสนาพราหมณ์ - ฮินดู นั้นไม่มีความสอดคล้องกับแนวคิด ของทฤษฎีปรนัยนิยม

ค. ทฤษฎีสัมพัทธนิยม (Relative Theory) ซึ่งเชื่อว่า คุณค่าทางสุนทรียะเป็นภาวะสัมพันธ์ระหว่างความสมบูรณ์ของจิตบุคคลกับคุณสมบัติของวัตถุทางสุนทรียะในสถานการณ์แวดล้อม แล้วเกิดการประเมินค่าขึ้น การประเมินค่านี้มีความสัมพันธ์กับชีวิตจึงมีความซับซ้อน และเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ เกณฑ์ในการตัดสินความงามจึงใช้ปริมาณมากน้อยของ ความน่าเชื่อถือ (Probability) มาเป็นหลักฐานชี้วัด โดยปรัชญาสุนทรียศาสตร์ที่ปรากฏในเทวศิลป์มหาเทวีของศาสนาพราหมณ์ - ฮินดู นั้นมีความสอดคล้องกับแนวคิดของทฤษฎีทฤษฎีสัมพัทธนิยมมากที่สุด

ง. ทฤษฎีอุบัติการณ์ใหม่ (Emergent Theory of Value) ซึ่งเชื่อว่า คุณค่าทางสุนทรียะเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นใหม่จากความสัมพันธ์ระหว่างจิตของบุคคลกับวัตถุทางสุนทรียะที่มาจากกระบวนการของการหาคุณค่า ซึ่งประกอบด้วยความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดระหว่างวัตถุทางสุนทรียะกับบุคคลที่มีความสามารถในการประเมินคุณค่าโดยมีหลักเกณฑ์มาตรฐานในการประเมินคุณค่าทางสุนทรียะซึ่งเปลี่ยนแปลงได้ตามกาลเทศะ โดย ปรัชญาสุนทรียศาสตร์ที่ปรากฏในมหาเทวีของศาสนาพราหมณ์ - ฮินดู นั้นไม่มีความสอดคล้องกับแนวคิดของทฤษฎีอุบัติการณ์ใหม่

นอกจากนี้ ทฤษฎีสุนทรียศาสตร์ยังกล่าวครอบคลุมถึงเรื่องของ ประสบการณ์ทางสุนทรียะ (Aesthetic experience) ซึ่งเป็นการรับรู้ทางความงามต่อสิ่งต่าง ๆ ทั้งจากธรรมชาติ และ ผลงานศิลปะ ประสบการณ์ทางสุนทรียะเป็นการรับรู้ที่จับสั่นในตัวเองนี้โดยไม่ได้มุ่งหวังประโยชน์ใด ๆ ทางกายภาพผู้รับรู้จะได้รับความเพลิดเพลินพึงพอใจ ผ่อนคลายจากความตึงเครียดจากภาระต่าง ๆ ในชีวิตเกิดความสุขและเป็นอิสระซึ่งเป็นประสบการณ์ที่ทำให้กิจกรรมในชีวิตจริงหยุดพักชั่วคราว

ปรัชญาสุนทรียศาสตร์ที่ปรากฏในเทวศิลป์ มหาเทวีของศาสนาพราหมณ์ - ฮินดู สามารถทำให้เกิดประสบการณ์ทางสุนทรียะแก่ผู้ชมได้

2. จากการศึกษาปรัชญาสุนทรียศาสตร์ ผลการวิเคราะห์สุนทรียศาสตร์ในปรัชญาสุนทรียศาสตร์ที่ปรากฏในเทวศิลป์ มหาเทวีของศาสนาพราหมณ์ - ฮินดู เป็นศิลปะบริสุทธิ์หรือวิจิตรศิลป์ที่แสดงออกถึงปรัชญาแนวคิดหรือทัศนคติ ซึ่งมาจากจินตนาการของความรู้สึกประทับใจต่อธรรมชาติ และทักษะความชำนาญในการสร้างสรรค์ศิลปะที่ก่อให้เกิดความงามอันลึก ซึ่งมีเสน่ห์ดึงดูดใจผู้ชม แม้ว่าเทวศิลป์มหาเทวีของศาสนาพราหมณ์ - ฮินดู จะมีเนื้อหาเรื่องราวตามธรรมชาติ แต่ลักษณะรูปแบบของผลงานชุดนี้ก็ได้ลอกเลียนแบบเพื่อให้เหมือนธรรมชาติตามที่ตาเห็นเท่านั้น แต่เป็นการสังเคราะห์เลือกสรรเฉพาะสิ่งที่ สุนทรียศาสตร์ในปรัชญาสุนทรียศาสตร์ที่ปรากฏในเทวศิลป์มหาเทวีของศาสนาพราหมณ์ - ฮินดู มาถ่ายทอดในรูปแบบด้วยการสร้างสีสัน บรรยากาศซึ่งไม่มีอยู่จริงในโลก ที่ให้ความรู้สึกและจินตนาการถึงความฝันที่เยียบสงบเป็นสุข ผ่อนคลายสบายใจ และเป็นความรู้สึกที่ผู้ชมสามารถสัมผัสรับรู้ได้เช่นเดียวกัน โดยถือว่าเป็นประสบการณ์สุนทรียะอันเป็นคุณค่าทางใจ ที่สำคัญจากการรับชมผลงานศิลปะ

สรุปว่า สุนทรียศาสตร์ในปรัชญาสุนทรียศาสตร์ที่ปรากฏในเทวศิลป์มหาเทวีของศาสนาพราหมณ์ - ฮินดู ความสอดคล้องกับปรัชญาศิลปะในทฤษฎีการเลียนแบบตามทัศนะของอริสโตเติล และทฤษฎีการแสดงออกตามทฤษฎีของดิโอโดรอส และดูแคส ส่วนเรื่องคุณค่าทางสุนทรียศาสตร์นั้น สุนทรียศาสตร์ในปรัชญาสุนทรียศาสตร์ที่ปรากฏในเทวศิลป์มหาเทวีของศาสนาพราหมณ์ - ฮินดู นับเป็นผลงานศิลปะที่มีคุณค่าทางสุนทรียะอย่างแท้จริงที่สามารถสร้างประสบการณ์สุนทรียะให้แก่ผู้ชมได้ โดยมีความสอดคล้องกับทั้งทฤษฎีอรรถนัยนิยม และทฤษฎีสัมพัทธนิยม แต่สุนทรียศาสตร์ในปรัชญาสุนทรียศาสตร์ที่ปรากฏในเทวศิลป์มหาเทวีของศาสนาพราหมณ์ - ฮินดู มีความสอดคล้องกับเหตุผล ของทฤษฎีสัมพัทธนิยมมากกว่าทฤษฎีอรรถนัยนิยม

4. ข้อเสนอแนะ

4.1 ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

ผลงานวิทยานิพนธ์เล่มนี้ เป็นงานวิจัยที่มุ่งศึกษาวิเคราะห์ถึงสุนทรียศาสตร์ในปรัชญาสุนทรียศาสตร์ที่ปรากฏในเทวศิลป์มหาเทวีของศาสนาพราหมณ์ - ฮินดู แบบเฉพาะเจาะจงโดยไม่ได้ครอบคลุม ถึงปัญหาทางอภิปรัชญาหรือคุณค่าทางจริยศาสตร์อื่น ๆ ทั้งนี้ผู้วิจัยเห็นว่า วิทยานิพนธ์เล่มนี้จะเป็น ประโยชน์ที่สามารถนำไปใช้เป็นแนวทางในการศึกษาวิเคราะห์ผลงานสุนทรียศาสตร์ในปรัชญาสุนทรียศาสตร์ที่ปรากฏในเทวศิลป์ มหาเทวีของศาสนาพราหมณ์ - ฮินดู ในแง่มุมอื่น ๆ ที่จะช่วยเสริมสร้างความรู้ความเข้าใจและความสามารถในการเข้าถึงความงามในผลงานศิลปะของบุคคลทั่วไปในสังคมให้กว้างขวางยิ่งขึ้น

4.2 ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยต่อไป

4.2.1 ศึกษาเรื่องคุณค่าทางสุนทรียศาสตร์และปรัชญาศิลปะของศาสนา ลัทธินิกายต่าง ๆ ที่มีลักษณะผลงานในประเภทอื่น ๆ ที่ต่างออกไป เช่น ผลงานประติมากรรม ภาพพิมพ์ หรือสื่อผสม เป็นต้น

4.2.2 ศึกษาเปรียบเทียบเรื่องจิตซึ่งมีผลต่อการสร้างสรรค์ศิลปะของศิลปิน และการรับรู้คุณค่าทางสุนทรียะของผู้ชมในมุมมองของปรัชญา

4.2.3 ศึกษาเปรียบเทียบคุณค่าทางศีลธรรมและสังคมของผลงานศิลปะระหว่างจริยศาสตร์ตะวันตกกับจริยศาสตร์ตะวันออก

5. เอกสารอ้างอิง

- กীরติ บุญเจือ. (2521). **ปรัชญาเบื้องต้น**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช,
_____. (2522). **ปรัชญาศิลปะ**. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช,
เดือนรุ่งฟ้า เพ็ญไพสิฐ. (2553). **การศึกษาวิเคราะห์สุนทรียศาสตร์ในผลงานจิตรกรรมของอาจารย์
ทวี นันทขว้าง**. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต (ปรัชญา). บัณฑิตวิทยาลัย :
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- วรรณพรรณ เรืองทรัพย์. (2547). **การศึกษารูปแบบทางสถาปัตยกรรมและประติมาณียาที่
เทวสถานพระศรีอูมาเทวี (วัดแขก สีลม)**. สารนิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรบัณฑิต
(โบราณคดี). มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- วิริยา ประสพธนกิจ. (2538). **ศึกษาเปรียบเทียบความแตกต่างระหว่างกลุ่มบุคคลที่เข้ามา
สักการบูชาที่วัดแขก (สีลม) และโบสถ์พราหมณ์ (เสาชิงช้า)**. สารนิพนธ์ปริญญา
ศิลปศาสตรบัณฑิต (มานุษยวิทยา). มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- สนั่น ไชยานุกูล. (2533). **ฮินดูและซิกข์ในสังคมไทย ใน ความเชื่อและศาสนาในสังคมไทย**.
นนทบุรี : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช.

6. กิตติกรรมประกาศ

บทความเรื่องนี้ปรับปรุงและพัฒนามาจากวิทยานิพนธ์ที่สร้างขึ้นเพื่อสำเร็จการศึกษาระดับ
ปริญญาโท สาขาวิชาพุทธศาสนาและปรัชญา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
ดังนั้น ผู้วิจัยจึงขอขอบพระคุณสถาบันการศึกษาดังกล่าว